

IŠ PETRONĖLĖS ORINTAITĖS LAIŠKŲ

Laiškai šiandien yra sparčiai kintantis ir netgi nykstantis mūsų bendravimo žanras. Laiškus teberašo nebent labai gyvos dvasios ir veiklaus būdo žmonės. Tokia buvo rašytoja Petronėlė Orintaitė. Paskutinį rašytojos gyvenimo dešimtmetį jos turiningų laiškų adresatas buvo ir šių eilučių autorius. Rengdamas spaudai antrąją knygą „Kas yra kūryba“, parašiau laiškus visiems gyviesiems išeivijos rašytojams, prašydamas ne tik sutikimo spausdinti jau skelbtus jų tekstus, bet ir naujų minčių apie kūrybą. Vieni atsiliepė, kiti patylėjo, ir tik viena Orintaitė atsiuntė rašinį prašytąja tema. Prasidėjęs pokalbis nenutrūko. Laiškuose jautėsi gyvas rašytojos noras savo kūriniais grįžti į Lietuvą. Pagyręs jos romaną „Erelių kuorai“, tuojau buvau pakviestas rūpintis romano išleidimu Lietuvoje. Tačiau ir romanui išėjus susirašinėjimas tęsėsi veik iki paskutinių rašytojos gyvenimo dienų, įgaudamas naujų motyvų ir spalvų. Paskutiniame savo laiške, rašytame 1999 metų lapkričio 3 dieną, rašytoja prašė Lietuvoje išleisti „vertingiausią savo kūrinį“ – romaną „Dangus degėlių žėrėjime“. Orintaitės laiškai – turiningas, gyvas ryškios asmenybės, kūrėjos žodis. Šioje publikacijoje pateikiami laiškų fragmentai, turintys ne tik asmeninės, bet ir platesnės kultūrinės, literatūrologinės vertės.

Pačiame pirmajame – 1990 metų balandžio 19-osios laiške rašytoja plačiausiai susitarkė ties beletristinės kūrybos problemomis, nušvietė asmeninę kūrybos patirtį:

Kūrybinis procesas – keblu išaiškinti. Tai lyg bandytum sapną sugauti. Betgi išsižvelgiant gilyn išryškėja, kas tas „įkvėpimas“. Tai nuo buities kasdienių rūpesčių ir smulkybių, nuo buities bruzdesio atsipalaidavimo momentas. Kai vien savin įtemptai susikaupi ir niekas iš šalies netrukdo. Tada toj dvasinė rimty iš pasąmonio pajėgi iššaukti ten jau subrandintą dalyką, iš vaizdų, iš žodžių vientisai sulydytą kūrinį jau kaip naujagimį vaisių! Tą momentą turi vien dvasiniu tūriu ir atlapu atvirumu kūrybos procesą išgyventi. Proto veikmės čia nereikia, jis tik

trukdo, tik suskaldo jausminį vientisumą, nes žodynas, vaizdai, personažai, dialogai, metaforos ar rimai turi plaukti savaimine srove iš vidaus netrukdomai. Vėliau vieną kitą nesklandumą pataisai, sudedi kablelius. O pati kūrinio visuma turi iškilti kaip darnaus branduolio spalvingas stebuklas! Savitas ir naujas.

Bet todėl tavo sąmonės išmintis ir įgimta rašytojo vaizduotė turi būti iš anksto talpiai pripildyta įvairia įspūdžių ir žinių medžiaga. Sklidinai prisemta dvasinio krūvio derliais ir jau viduj sugromuluota talento galiomis! Todėl tikras kūrėjas turi būti ne tuščiadvasis, o tikra asmenybė. Jame turi būti įgimtas domesys viskam: žmonėms, veidams, pokalbiams, elgesiui... Gyviai, gamta, kosmoso paslaptys – visa turi traukti noru visa ką aprėpti ir suprasti, net suderinti, išmanyti. Taip prisipildo ir vis atsinaujina vidiniai dvasios aruodai, iš kurių kyla ir saviti bei prasmingi kūriniai. Kai kas mano, kad raštingam žmogui juk rašyti lengva, bet raštu kurti veikalą yra tikrai nelengvas išsiskyrimo, savo dvasinių gelmių išseikėjimo uždavinys.

Kūryba man suteikia gyvenimo įdomybių gausą ir būties prasmę. Tad man niekad nėra nuobodu nei tuščia, vis esu pilna įdomių vaizdų, spalvų, svarstymų. Ir vis negana, vis ieškau ko daugiau. Ypač detalės domina ir žavi: ko kiti nepastebi, kūrėjui būna nuostabus skanėstas. Ir nuosavom išvadom šaltinis. Kūrybinė prigimtis veda tave veržliau aprėpti pasaulio įvairovę, didžius ir mažus reiškinius. Ir taip palaiko dvasinę jaunystę bei gyvenimo džiaugsmą, neleidžia sustabarėti, grimzti į nuobodį. Nors dėl buities aplinkybių ir trukdymų negali to viso tūrio veikalais įkūnyti, bet tos nuotaikos vis gilinantės į žmonijos painiavas ir spalvas – teikia daug pasitenkinimo. Gal ir laimės... Taip įžengi aukštyn į tiesos versmių brangenys, į žmogiškos prigimties aukštesnę pakopą.

Kūryba įgalina ir permanentinį pasaulio dalykų kitimą, ir vis atsinaujinimą momentui sustabdyti – pastovia forma įkūnyti kūrinio nemarumo gyvybę! Kūrybos išsiskyrimu ir pat

savo imi geriau pažinti, o žmogui svarbu suvokti savo vidinę būseną ir veikmės galias, įžvelgti savo asmenybės gajumo šaknis bei dvasinių polėkių vertę. Išseikėji ir savo prigimties galių ribas.

Kūrinys gimsta, kai viduj sielos sultim sulydytas tūris iškyla sąmonėn kaip nauja ir prasminga vienovė – veikalas. Literatūros tikslas – liudyti žmogiškos būties ir buities mūsų pasauly tiesą ir esmę. O kiekvienas opusas yra savitas, nepakartojamas. Kaip ir visi žmonės skirtingi – pažiūrom ir formom nėra ribų. Ta įvairovė ir nuolatinė reiškinių kaita, kurių bando išreikšti mūsų veikalai, yra kūrybos grožio ir gėrio bedugnės versmės.

Asmeniškai aš nuo jaunumės stengiaus kuo daugiau įgyti žinių ir visapusiškiau pasaulio didybės mįslės aprėpti, žmogų pažinti. Tapti dvasios turtais šviesia asmenybe – tai idealas. Tas veržlumas siektis vis gilesnės erudicijos pagelbėjo ir kūrybai: raštai tobulėjo, pajėgos tvirtėjo, išmintis skaidrėjo, visa tai atsiliepė ir kūrinuose.

Kai išėjo knyga po knygos, ėmiau domėtis ir teorijom bei kritikom. Ir savus raštus sverti protu: atėjo ir savikritika, ir atsargumas, kūrinių uolesnis išbaigtumas. Ėmiau suprasti kūrybos vertę ir atsakomybę – raštija liks gyventi ir tada, kai manęs nebebus! Tai jau nebe žaidimas. Tad būtina reikliau elgtis, savo darbus tobulinti. Bet protinis triūsas nebe taip patrauklus, beveik atgrasus. Kas kita, kai pirmu impulsu rašai, kai kuri be galvojimų, vien jausminiū savin susitelkimu samstai sąmonio išsiliejimus vientisa srove – plunksna lengvai bėga, mintys, vaizdai, žodžiai rieda greičiau, nei suskubi visa tai į popierių dėti.

Laiškuose rašytoja ne sykį pabrėžia savo dėmesį kalbinei kūrinio formai, kuri yra ne tiek techninio darbo, kiek sąmonės atsargų raiška:

Kūryboj žodyną ir sintaksę (kaimišką, senovės tarmišką) suranda sąmonės veikmė kartu su buities – gamtos vaizdiniais, kai įtampoj pririekia ieškoti itin tikslios išraiškos tam pergyvenimui. Kitas žodis ir man būna seniai užmirštas, o kūrybinė pastanga jį išževoja iš paties dugno,

jei būtina ką nors naujopai tiksliai nusakyti. Tuo momentu naujopos lytys kuriasi (su priesagom ar priešdėliu prie žinomų šaknų), kad būtų ko tiksliausia vaizdinio išraiška. Taip intensyviai įsigilinus savo vidun (niekam iš šalies nedrumsčiant), kūryba liejasi saviminiū pavidalu, net pačiam nuostabu, nė nežinojai, ką beturįs atminties aruoduose glūdint... Na, čia kalba be galo. Ir niekas visko neišaiškina.

1991 lapkričio 25.

Kai imuosi kūrybos rašymo, man visai nė galvon atskirus žodžius pastebėti ir tyrinėti jų vertę, nes jie patys savaime eina iš galvos su visa veikalo medžiaga draugėje. Man tik pagrindinis rūpestis būna ko tiksliau atitikti tinkamą išraišką pasirinktai kūrybos eigai išsakyti, mintį – jausmą – vaizdą ko raiškiau, ko tinkamiaū ant popieriaus dėti. Kartais užsimerkiu ir tylom tūnaū, įsigilinu, įsiklausau į tą gabalą – dialogai, personažai, paveikslai, gamta. Turi viskas kartu išplaukti iš sąmonės ir tartum į ausį kalbėti, į mintį pokalbius teikti. Taip ir žodžiai ateina vienovėje su viskuo, net ir netikėtai iš kažkurių užmirštų palėpių atbudę, čia kūrybos momentu vėl atsiradę, nes reikalingi. Tik barbarizmus paskiau nusijuoju, stiliū dailindama, taupiau viską nukošdama.

1994 liepos 17.

Savo prozoje Orintaitė sąmoningai puoselėjo tarminius kalbos elementus, šia prasme perspėdama savo raštų leidėjus bei redaktorius:

Mano zanavykinė tarmė tegu lieka: ji ateina iš XIX amžiaus galo. Aš išmokau kalbos iš namiškių, giminių, kaimynų, samdinių. Jie visi augo, brenđo dar XIX amžiaus gale ar II pusėje.

1999 lapkričio 3.

1949 metais persikėlusī gyventi į JAV, Orintaitė turėjo geresnes sąlygas negu dauguma išeivijos rašytojų, galėjo daugiau laiko ir energijos skirti ne tik kūrybai, bet ir savišvietai – knygai, periodikai. Jos laiškuose randame literatūrologinių svarstymų:

Dėl kūrinii analizės: reikia ir jos, nes daug žmonių tik per analizę suvokia kūrybos grožį ir vertę. Bet tai protinių svarstymų sritis. Meno kūrėjų prigimtis daugiau jausminė, tai veikalą priimame vientisu impulsu, „in corpore“, neišmėšintu į dalis. Tai yra pats gilusis svertas menui suvokti (nors jis logiškai neapčiuopiamas). Aš mėgstu ir analizę, tai protui mankšta, pakelia erudicijos lygį, pakursto dvasinio jautrumo plėtrą, tad nesitenkinu vien estetiniais smaguriavimais. Taip pat domiuosi ne vien kūryba, o ir socialika, politika, įvairiais mokslais. Svarbu dvasiškai vis plačiau atsinaujinti, visapusiškiau pasaulį pažinti.

1992 sausio 14.

Orintaitės laiškuose atsispindi išeivijos kūrybos pasaulio išsišakojimas, prieštaros. Pati rašytoja labiau orientavosi į realistinę lietuvių literatūros tradiciją ir nepritarė avangardiškiems jaunųjų kūrėjų siekiams bei darbams. Žiūrėjo į tai kaip į mūsų kultūroje besikartojantį paviršutinišką Vakarų vaikymąsi savosios klasikos sąskaita:

Panašiai buvo po 1918 metų, kultūrininkai taip pat bijojo pasirodyti „atsilikę“ ir skubom vijosi „Europos kultūros uodegą“ – ką čia mūsų lietuviški darbeliai ir tradicinės formos ar temos – tai niekai prieš užsienio prašmatnybes (nors tą užsienį tepagriebiam tik paviršium, tik putas su burbulais, o esmės neižiūrim, nepasiekiam). Ir tada Pietarij numojom šalin (provinciškas, didaktiškas, net menkos erudicijos atrodė). Net ir Daukantai istoriko vardą atmetė šalin, esą tai tik stilius kiek dar vertas, o istorijos rašymo neišmanęs...) Ir Maironį jaunieji „modernūs“ paniekino. O matom jau, kad „Algimantas“ (jei kiek pablizginsim apsenusią formą) – daug vertesnis už daugelį dabarties šedevrų. Ne tik man, bet daugumai rimtesnių skaitytojų veikale dar svarbu rasti idėjų (pagrindinę ar šalutines), kitaip kūrinys būtų nuobodus lyg šiaudai be grūdų (nors tie šiaudai ir aksus puošti, dailių metaforų prikimšti). O modern ir postmodern reikalauja, kad veikale nebūtų jokio tikslo, siekimo, idėjos (tai juk jau didaktika, tik savęs

išsakymas, meno žaismai, išpūdžių mišrainė, fragmentų mozaika ir t. t.

1993 lapkričio 7.

Nepritapusi prie gyvos jaunųjų kūrėjų srovės, ypač senatvėje pasitraukusi į nuošalų literatės pasaulį, rašytoja ne sykį guodėsi netenkanti kritikos paramos ir liekanti literatūrinio gyvenimo nuošalėje:

Kad nepriklausau jokiai grupei, literatūros šurmuly nebedalyvauju, o emigrantai visada suskyla į „savus“ ir „nesavus“, tai neutralus esi nereikalingas ir nemėgstamas, net abu juo mostu šalin nubraukiamas. Mano karta išmirė, o jauni kritikai, tarpukario laisvės laikų nepatyre, į tų tolimų laikų autorius šnairai težiūri (tai jiems jau tik „archyvinė seniena“), jiems ir mano stilius, tarmė atrodo netikri. Tik retas skaitytojas išvalgiau vertina mano stilių (sako, muzikalūs sakiniai).

1992 balandžio 24.

Nepaisydama senyvo amžiaus ir ligų, rašytoja akylai sekė Lietuvos gyvenimą ir daug žinojo apie politinius įvykius, kultūros, spaudos, knygos padėtį. Įvairiavo dešiniams, todėl piktinosi 1992 metų Seimo rinkimų rezultatais, priekaištavo dėl to lietuvių inteligentijai.

Viena asmeninė rašytojos nuoskauda atkreipia dėmesį į platesnės reikšmės politinį faktą. I. Šeinius jubiliejaus proga „Vaga“ pakartojo jo knygą „Raudonasis tvanas“. Orintaitė ten paminėta tarp kelių Lietuvos rašytojų, dalyvavusių 1940 metų liepos 7 dieną vykusiame gausiame politiniame susirinkime. Rašytojos ten nebūta:

Mano parašo ten tikrai nebuvo, gali visi įsitikinti patikrinę tą parašų ląstą, nes atspaudu originalą atspaudė, paleido per periodiką viešumai susipažinti. Tada aš nė Kaune nebuvau, todėl ir nė apsiriki negalima, nes aš jokiame Kauno rašytojų sąjėme dalyvė nebuvau, buvo neramūs laikai, tupėjau Vilniuje, niekur nevažinėjau.

1999 liepos 30.

Įdomi pati šio kultūrininkų susirinkimo istorija. Susirinkime užsiregistravusiųjų parašai 1940 metų liepos 8 dienos „Lietuvos žiniuose“ buvo pridėti prie socialistinio turinio rezoliucijos ir reikškė jų pritarimą šiai rezoliucijai. Tai buvo sumani ano meto Lietuvos aktyvistų apgaulė. Šeinius apsirikię įtraukė į ją ir Orintaitę, taip suteikdamas jai rūpesčio.

Nuo politinių negandų rašytoja ieškojo užuovėjos kultūros pasaulyje, netgi storose knygos iš tėvynės:

Lietuva labai rūpi. „XX amžiaus literatūra“ pradėjau skaityti (kada savo silpnom akelėm tuos šimtus puslapių sudorosiu?). Jau ginčų kilo daug, tie meno kūrėjai ambicingi, savigarbūs, o visada daug nepatenkintų. Tačiau šiam pasauly nieko nėra tobulo. Kubiliaus žinoviškai padirbėta, man patinka tie jo įvada, apibendrinimai. Na, autorius grupėm suskirstyti vis būna netikslu, visi skirtingi, į bendrą krepšį nelabai telpa. Bet tas suskirstymas daug pagelbi skaitytojui aprėpti medžiagos gausybę. Dabar kiti tegu „geriau“ parašo.

O ką patsai dabar berašas? Kultūros darbai yra tikras nuopelningas darbas, jis ir dabar pradžiugina dorą lietuvį ir lieka ateities aruodams. O ta valdžia tai „pavyzdinga“ visko griovėja, bet reikia grūdintis ir kovai, nes savaimė blogis neišnyks, turim patys jį išvalyti iš savo kiemų.

1996 kovo 20.

Orintaitė gyvai domėjosi savo knygų leidyba Lietuvoje, jų kultūrine ir prekybine sėkme:

Beje, kaip mano knygos ten eina? Ar tikrai išsparduotos? Koki įspūdžiai? Gal verta vėl ką nors pateikti publikai, kad manęs neužmirštų? Ypač norisi jaunimą pašnekinti. Balės Vaivorytės literatūrinio vardu.

1994 vasario 16.

Laiškais rašytojos mintys dažnai grįždavo į šviesias jaunystės vietas: Kauną, Palangą, Nidą... O viename laiške prasiskleidė nepamirštamas gimtinės paveikslas:

Kaune mirė mano seselė Anelė, mūsų jauniausioji, galutinai likau viena, lyg nykstanti pušelė, svetimų atkalnių dykroje. Nors mudvi nesimatėm nuo 1944 metų, bet vis buvom draugė – mintim arba laiškais (nuo 1954 metų) kalbėjomės, guodėmės, nes tik su ja, dar vienintele iš mūsų Liepalotų šaknies gyva, galėjo būti pokalbis, kupinas tikros tiesos ir jautraus žinojimo bei prasmės: niekas kitas nepajautė mūsų tėviškės trobos slenkščių, nevalgė draugėje prie to paties stalo nuo vaikystės linksmų laikų, kur galustalėj tėtis kepalą raiko arba laikraštį skaito, o žiemos juodais vakarais giesmę ar litaniją vedžioja. Niekas kitas ten Velykų margučių su manim nerideno ir nežino, kur antvartėj ant pantos kregždutės peri. Irgi kaip skardžiai gale klėties po sunkaus darbo dienos sustoję jaunimas (savi ir samdiniai ar talkininkai) dainas traukdavom. Tad dabar jau ir mano didžioji dalis gyvasties nuėjo į Naumiesčio (Meištu) kalnelio kapines.

1992 birželio 28.

Apskritai Orintaitės laiškuose atsivėrė turtingos ir veiklios prigimties, plataus akiračio, patriotiška ir kūrybinga asmenybė. Jos laišku žodis skatino mąstyti ir dirbti.

Juozas Jasaitis